

Echte wetenschap

Is de sociologie wel een 'echte' wetenschap? En zo nee: hoe kan zij dat dan worden? In een al weer enige tijd geleden in *Sociological Theory* verschenen artikel beantwoorden Stephan Fuchs en Jonathan Turner (1986) de eerste vraag ontkennend en doen zij enkele tot nadenken stemmende suggesties ter verbetering. Zij verwerpen de stelling dat het wetenschappelijk gehalte van een discipline afhankelijk zou zijn van de aard van het onderzochte. Men kan menselijk handelen volgens hen net zo goed wetenschappelijk bestuderen als het gedrag van elementaire deeltjes. In werkelijkheid, zo stellen zij,

Academic disciplines are labelled 'mature' and 'scientific' if based upon conceptually integrated paradigms, commonly accepted research practices, standardized problem definitions, canonized exemplary solutions, and binding types of theoretical explanation. (1986: 148)

Daarom kan volgens hen *iedere* discipline, dus ook de sociologie, echt wetenschappelijk zijn. Nodig hiervoor is slechts een verhoging van de organisatiegraad van het sociologische onderzoek, die via de institutionalisering van een aantal methodologische en theoretische conventies een standaardisering van de wetenschappelijke productie mogelijk maakt. Sociologen behoeven dan immers geen tijd meer te verspillen aan discussies over wetenschappelijke grondslagen en theoretische veronderstellingen.

Leidt de door Fuchs en Turner bepleite bureaucratisering en standaardisering inderdaad tot een wetenschappelijker sociologie? Men kan zich dat afvragen, omdat hun pleidooi wel heel erg gemakkelijk voorbijgaat aan de vraag hoe geldig de aldus gerealiseerde kennis eigenlijk is. Waar het voor 'echte wetenschap' en 'cumulatie van kennis' blijkbaar nodig is om gevestigde wetenschappelijke probleemdefinities en in brede kring aanvaarde theoretische veronderstellingen veilig op te bergen in met dubbele sloten vergrendelde 'zwarte dozen' (Latour 1988), wordt het immers lastig om nog serieus te onderzoeken of in feite niet vooral sprake is van 'cumulatie van misverstanden'. Leidt daarmee de door Fuchs en Turner bepleite

aanpak in de praktijk niet voor alles tot de institutionalisering van intellectueel conformisme, terwijl juist een ontmoediging plaatsvindt van een kritische wetenschappelijke grondhouding die gevestigde ideeën – niet alleen buiten de wetenschap, maar uitdrukkelijk ook daarbinnen – met de broodnodige *scepsis* tegemoet treedt?

Een al te kritische bevraging van de gevestigde ideeën zou immers het met veel moeite gerealiseerde kennisbouwwerk wel eens in gevaar kunnen brengen. Men kan zich dan ook goed voorstellen dat, onder invloed van een overspannen streven naar echte wetenschap en cumulatie van kennis, het ‘wetenschappelijk forum’ primair gericht raakt op het torpederen van vernieuwend onderzoek, dat gevestigde ideeën in gevaar brengt. Is het, kortom, niet bijzonder problematisch om het door Fuchs en Turner bepleite intellectuele conformisme te beschouwen als echt wetenschappelijk en een kritische intellectuele grondhouding als onwetenschappelijk?

Natuurlijk is dit meer dan een wetenschapstheoretisch probleem. Het heeft verregaande consequenties voor de onderzoekspraktijk. Wie een onderzoeksvoorstel of paper schrijft, moet zijn of haar lezers immers overtuigen van de wetenschappelijke waarde hiervan. Wie regelmatig wetenschappelijk werk te beoordelen krijgt, weet dat dit in de praktijk vaker gebeurt door aan te geven hoe men aansluit bij en voortbouwt op wat allang bekend is, dan door gevestigde probleemdefinities en in brede kring aanvaarde veronderstellingen kritisch ter discussie te stellen. De verantwoording van de ‘wetenschappelijke relevantie’ heeft daardoor vaak veel weg van een wasmiddelenreclame: ‘Hypothesen nu getoetst met LISREL!’, ‘Nog meer data uit nog meer landen!’, ‘Weer een nieuwe variabele toegevoegd aan het model!’, ‘Replicatie met nieuwe data!’, enzovoort.

Ideeën over cumulatie van kennis als die van Fuchs en Turner hebben in de praktijk dan ook bedenkelijke gevolgen. Ze leiden voor alles tot een stroom van wetenschappelijke producten, waarvan men als socioloog eigenlijk net zo goed geen kennis kan nemen, omdat ze weinig of niets toevoegen aan wat men eigenlijk al wist. En, nog problematischer, de echt belangrijke theoretische vragen blijven onaangeroerd, doordat allerlei meer of minder aanvechtbare veronderstellingen gewoon als onproblematisch vertrekpunt worden overgenomen omdat dat nu eenmaal de gewoonte is. Anders cumuleert het immers niet. Het verrichten van sociologisch onderzoek wordt zo een schoolvoorbeeld van traditioneel handelen in de zin van Max Weber. Voorbeelden hiervan zijn vandaag de dag volop te vinden – bijvoorbeeld in het onderzoek naar de invloed van herkomstmilieu op schoolsucces, naar integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving en naar de invloed van de klassenpositie op het stemgedrag. Vormt dergelijk onderzoek werkelijk het na te streven toonbeeld van wetenschappelijkheid? Of is het toch eerder het summum van de grijsheid en saaiheid,

waartoe het met samengeknepen billen nastreven van cumulatie van kennis uiteindelijk leidt?

Om wetenschap tot 'echte' wetenschap te maken, is intellectuele tegen-draadsheid nodig, gekenmerkt door de wil om te problematiseren wat meestal als onproblematisch wordt aanvaard. En daarbij behoeft helemaal geen sprake te zijn van grootschalig en hemelbestormend empirisch onderzoek. Vaak volstaan een paar welgemikte empirische observaties. Het artikel van Ruud Tap, Arie Glebbeek en Margo Brouns in dit nummer van de *Sociologische Gids* biedt hiervan een aardig voorbeeld. De auteurs stellen voor om de onder arbeidssociologen ingesleten ideeën over wat 'goede' arbeid is even te laten voor wat ze zijn en maken vervolgens zonder veel moeite aannemelijk dat wat arbeidssociologen 'goede arbeid' noemen met evenveel recht, vanuit een ander gezichtspunt bezien, 'slechte arbeid' kan worden genoemd – en uiteraard *vice versa*. Dergelijk onderzoek mag dan misschien niet leiden tot cumulatie van kennis, maar nodigt wel uit tot een kritische bezinning op de veronderstellingen waarop zo langzamerhand een hele onderzoekstraditie is gebaseerd.

Een ander recent voorbeeld uit dit tijdschrift is Mascini's artikel over de omgang met veiligheidsvoorschriften in het bedrijfsleven (2001). Zijn analyse nodigt uit tot een kritische bezinning op de gewoonte om risico's te onderzoeken via het achteraf reconstrueren van oorzaken van rampen. Hiermee wordt immers geen recht gedaan aan het eigen karakter van risico's (met onzekerheid als het centrale kenmerk). Daarnaast, en niet minder belangrijk, roept zijn analyse vragen op over de redelijkheid van beschuldigingen over 'menselijke fouten', zoals die na ieder ongeluk van de televisieschermen en de krantenpagina's spatten.

Ten slotte een voorbeeld ontleend aan de godsdienstsociologie. Waar sociologen vanouds tot vervelens toe hebben beweerd dat modernisering de bijl legt aan de wortels van alle vormen van religie, is het van aanzienlijk belang om te onderzoeken of dit proces niet veeleer leidt tot de opkomst en groei van nieuwe 'posttraditionele' religieuze vormen. Aupers (2001) constateert tegen deze achtergrond bijvoorbeeld onder hooggeschoolde specialisten in de ICT-sector denkbeelden over informatietechnologie die verrassend veel gemeen hebben met klassiek animisme. Waar godsdienstsociologen animisme beschouwen als de meest 'primitieve' vorm van religie, stemt het niet alleen tot nadenken dat deze denkbeelden juist onder deze groepering in deze technologisch geavanceerde context worden aangetroffen, maar vooral dat ze een rechtstreeks gevolg lijken van het rationaliseringsproces zelf. Op een andere wijze demonstreert ook de Britse socioloog Heelas (1996) dat het moderniseringsproces leidt tot nieuwe posttraditionele vormen van religie. Hij laat zien hoe modernisering, door hem opgevat als 'de-traditionalisering', hand in hand gaat met een 'sacrali-

sering van het zelf', die met name tot uitdrukking komt in het 'gnostische' gedachtegoed van New Age.

Toegegeven: het cumuleert allemaal niet, maar het nodigt wel uit tot een broodnodige bezinning op de houdbaarheid van de gebaande theoretische paden in de sociologie. En daar wordt de sociologie heus niet minder wetenschappelijk van.

Geraadpleegde literatuur

Aupers, S. (2001) De wraak van de machines: Over moderniteit, technologie en animisme. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 28 (3) 292-320.

Fuchs, S. en J. Turner (1986) What Makes a Science 'Mature'? Patterns of Organizational Control in Scientific Production. *Sociological Theory* 4 (2) 143-150.

Heelas, P. (1996) *The New Age Movement: The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford: Blackwell Publishers.

Latour, B. (1988) *Wetenschap in actie: Wetenschappers en technici in de maatschappij*. Amsterdam: Bert Bakker.

Mascini, P. (2001) Regelovertredingen, menselijke fouten en industriële rampen: Een exploratieve studie in een cokesfabriek. *Sociologische Gids* 48 (3) 253-271.